

SUOMEN PANKKI- HISTORIAN ENSIMMÄINEN NURKANVALTAUS – KUKA, MITÄ, MIKSI?

Suomen pankkihistoria on tunnetusti värikästä. Pankkeja on syntynyt, kaatunut ja yhdistynyt toisiinsa. Eräs varhainen draama, joka oli omassa lajissaan ensimmäinen, koettiin jo 1910-luvulla. Silloin tapahtui Helsingin Osakepankin nurkanvaltaus. Vastikään julkisuuteen tulleet ruotsalaiset arkistolähteet valottavat sitä uudesta näkökulmasta.

Suomen pankkihistorian ensimmäinen nurkanvaltaus tapahtui 1910-luvun puolivälin jälkeen, ja sen kohteena oli Helsingin Osakepankki (HOP) (Kuisma ja Keskisarja 2012, 91). Suomalaisia uranuurtajia tällä alalla olivat A. Ahlstrom Oy ja Ab W. Gutzeit, kun ne ”taistelivat ruhtinaskunnasta” vääntäessään kättä vuosina 1908–1909 viipurilaisen kauppahuoneen Paul Wahl & Co:n teollisista omistuksista. Yhtiö oli ajautunut kolmannen omistajapolven keskinäisiin ristiriitoihin ja taloudelliseen ahdinkoon. (Kuisma 1993, 296–300.)

Nurkanvaltauksessa joku markkinoiden toimija toteuttaa osakekaupan tai niiden sarjan tarkoituksenaan ennen pitkää kas-

vattaa eri keinoin omistusosuuttaan. Tavoitteena on vallata ensin pieni nurkka mutta saada lopulta määräysvalta jossakin kiinnostavassa yhtiössä. Kun tämä tapahtuu yhtiön omistajien tai johdon tahdon vastaisesti, puhutaan vihamielisestä nurkanvaltauksesta. (Pönkä 2008.)

Taloustieteilijät **Bengt Holmström** ja **Stephen Kaplan** ovat selittäneet ilmiötä seuraavasti: Nurkanvaltauksset tai laajemmin yritysvaltauksset alkavat yleistyä, kun yritysten kasvun mahdollisuudet parantuvat ja samaan aikaan osakkeenomistajien asema yhtiöissä vahvistuu. Näillä operaatioilla pääomamarkkinat pyrkivät eliminoimaan ylikapasiteettia tai palauttavat oikealle tielle yritysjohtoa, joka on laiminlyönyt osakkeen-

Wallenbergien HOP-operaatioiden avaintekijöitä olivat Skandinaviska Enskilda Bankin (SEB) toimitusjohtaja Marcus Wallenberg vanhempi ja varatoimitusjohtaja Joseph Nachmanson.

Myyjäpuolena ja koko operaation priimusmoottorina olivat ruotsalaiset Wallenbergit, jotka olivat yksi Ruotsin ja koko Pohjoismaiden varakkaimmista ja vaikutusvaltaisimmista pankki- ja teollisuussuvuista.

omistajien etuja muiden osapuolten kustannuksella. (Holmström ja Kaplan 2001.)

Epävakaat ajat tuntuvat olevan nurkanvaltauksille erityisen otollisia. Myös HOPin nurkanvaltauksen taustana olivat ensimmäisen maailmansodan levottomat olot, joiden aikana Suomi oli ajautumassa vauhdilla kohti ensimmäistä villiä kasinokauttaan. Pankin ostajat tulivat yllättävältä suunnalta, vakiintuneiden teollisuus- ja pankkiipiirien ulkopuolelta. Myyjäpuolena ja koko operaation priimusmoottorina olivat ruotsalaiset Wallenbergit, jotka olivat yksi Ruotsin ja koko Pohjoismaiden varakkaimmista ja vaikutusvaltaisimmista pankki- ja teollisuussuvuista.

WALLENBERGIT SUOMEN MYRSKYISELLE PANKKITOIMIALALLE

Wallenbergit ja heidän pankkinsa Stockholms Enskilda Banken (SEB) olivat tulleet Suomeen jo vuonna 1896, kun he olivat ryhtyneet osakkaaksi Privatbanken'iin. Mahdollisuuden seuraavaan askeleeseen Suomen levottomilla pankkimarkkinoilla heille tarjo-

si konsuli **Emil Winckelmann**, joka kääntyi Wallenbergien puoleen keväällä 1912.

Puukaupoilla Pohjois-Suomessa vaurastunut Winckelmann oli perustanut Helsinkiin pankkiiriliikkeen vuonna 1909. Hyvän alun jälkeen se oli kuitenkin joutunut vaikeuksiin, ja hänellä oli ajatuksena löytää ulospääsy ahdinkoonsa perustamalla sen sijalle uusi liikepankki. Mutta jotta se olisi mahdollista, hän tarvitsi mukaansa vakavaraisen kumppanin. Sellaiseksi hän päätti houkutella Wallenbergit.

Ja kun Wallenbergit – hieman yllättäen – päättivät vuonna 1912 ryhtyä HOPin toiseksi pääomistajaksi, heidän silmissään oli kangastellut pääsy Suomen ja HOPin kautta rikkaille Venäjän markkinoille (Lundström 1998; Rautkallio 2021). Näin oli siitä huolimatta, että juuri tuolloin ilmassa oli huolestuttavia merkkejä, joita **Marcus Wallenberg vanhempi** kutsui ”pirunpolskaksi” (Kuisma 2010, 26).

Uusi liikepankki HOP listattiin pörssiin, joka oli niin ikään juuri vastikään Suomessa perustettu. HOP aloitti toimintansa vuoden 1913 alussa. Pankin toimitusjohtajana toimi

Winckelmann, ja Wallenbergien edustajana – suvun ”silminä ja korvina” HOPissa – toimi tehtävään Ruotsista värvätty **Emanuel Laurell**. Alun perin Wallenbergit halusivat nimittää hänet johtokunnan jäseneksi, mutta koska se ei ollut Suomen lainsäädännön mukaan ulkomaalaiselle mahdollista, hänestä tehtiin johtokuntaan kuulumaton pankinjohtaja.

Hyvästä alusta huolimatta pinnan alla kyti alusta lähtien myös ongelmia. Laurell raportoi nimittäin jo 20.3.1913 Tukholmaan, että uuden pankin toimitusjohtaja on ”energinen mies ja on kiinnostunut enemmän yksityisistä liiketoimistaan”. Hän jatkoi suorasukaista arviotaan todeten, että Winckelmann on näistä syistä ”epäsopiva” tehtävään (Rautkallio 2021, 62).

Vain muutaman vuoden kuluttua tilanne sai dramaattisen käänteen.

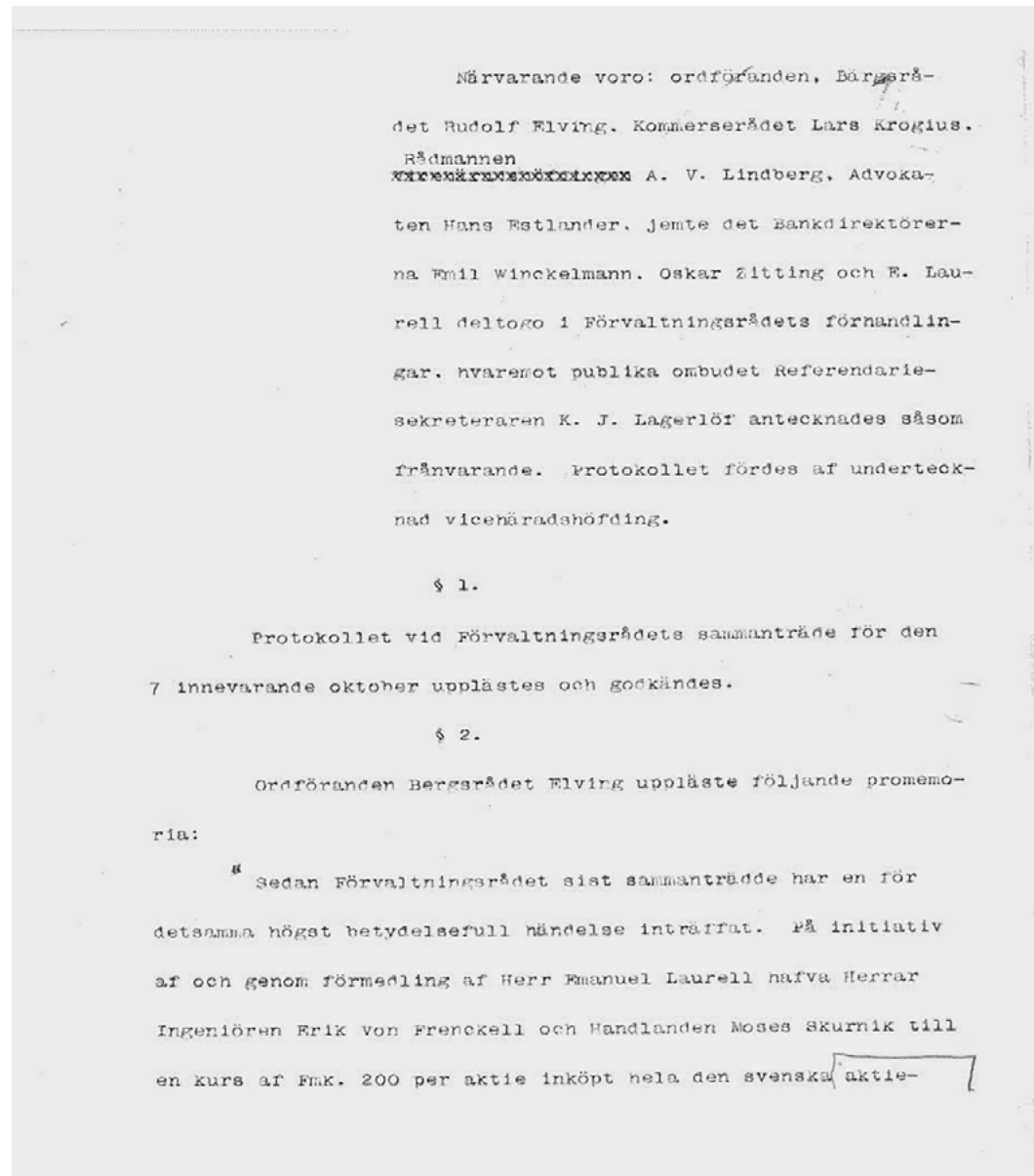
SUOMESSA ON TÄHÄN ASTI VALLINNUKSI YKSI TOTUUS...

Keskiviikkona 25.10.1916 pidettiin HOPin hallintoneuvoston kokous, josta laadittiin poikkeuksellisen laaja ja yksityiskohtainen pöytäkirja (katso Skurnik 2013, 406–413). Heti kokouksen alussa puheenjohtaja, vuorineuvos **Rudolf Elving** luki laatimansa muistion.

Muistiossaan Elving ilmoitti, että insinööri **Erik von Frenckell** ja kauppias **Moses Skurnik** olivat ostaneet Wallenbergeilta puolet pankin pääomasta hintaan 200 mark-

HOPin hallintoneuvoston puheenjohtaja vuorineuvos Rudolf Elving oli Voikkaan paperitehtaan perustaja ja patruuna.

HOPin hallintoneuvoston dramaattisen kokouksen pöytäkirjaa säilytetään nykyään Nordean pankkimuseossa.

Pöytäkirjassa käytetyistä sanavalinnoista ei jää epäilystä siitä, etteivätkö hallintoneuvostossa edustettuna olleet HOPin suomalaiset omistajat olisi leimanneet toteutunutta osakekauppaa vihamieliseksi nurkanvaltauksiksi.

kaa per osake. Koska Skurnik oli jo ennen tätä omistanut huomattavan määrän HOPin osakkeita, niin ”herrat [...] dominoivat nyt täysin pankin toimintaa”. Elvingin mukaan osakekauppa oli tapahtunut ilman, että hallintoneuvostolla olisi ollut siitä ”vähäisintäkään tietoa”. Puheenjohtaja Elving ilmoitti jättävänsä paikkansa pankin hallintoneuvostossa mahdollisimman pikaisesti.

Myös varapuheenjohtaja, kauppaneuvos **Lars Krogius** (FÅA) ilmoitti eroavansa ja halusi merkittäväksi pöytäkirjaan, että osakkeiden siirtyminen kahden liikemiehen omistukseen ja erityisesti tapa, jolla se oli tapahtunut, oli tehnyt häneen ”erityisen epämiellyttävän vaikutuksen”. Hän tulkitsi teon osoituksena Wallenbergien epäluottamuksesta hallintoneuvostolle. Tämän jälkeen myös asianajaja **Hans Estlander** ja pankinjohtaja **Oskar Zitting** ilmoittivat eroavansa hallintoneuvostosta.

Pöytäkirjan mukaan Emanuel Laurell halusi seuraavaksi kertoa oman näkökulmansa tapahtumiin. Hän ilmoitti, ettei ”hänellä itsellään ollut osaa eikä arpaa ruotsalaisten suunnitelmassa”. Hän kertoi kysyneensä ensimmäisenä hallintoneuvoston puheenjohtaja Elvingiltä, olisiko hän kiinnostunut hankkimaan omistukseensa kyseisen osakepotin. Hänen mukaansa Elving oli kuitenkin pitänyt osakkeiden hintaa liian kalliina.

Pöytäkirjan mukaan puheenjohtaja Elving vastasi Laurellin kertomaan todeten, että Lau-

rell olisi noin kuukausi sitten kysynyt häneltä ohimennen porraskäytävässä kiinnostusta ostaa ruotsalaisten osakepotti 250 markalla per osake. Hän oli vastannut, että noin korkealla hinnalla hän olisi valmis myymään oman osakepottinsa, jollei hänellä olisi nykyistä asemaansa pankissa. Myös Laurell pyysi hieman myöhemmin eroa tehtävästään.

Pöytäkirjassa käytetyistä sanavalinnoista ei jää epäilystä siitä, etteivätkö hallintoneuvostossa edustettuna olleet HOPin suomalaiset omistajat olisi leimanneet toteutunutta osakekauppaa vihamieliseksi nurkanvaltauksiksi. HOPin erilaisissa dokumenteissa uutta suuromistajaa Moses Skurnikia luonnehdittiin ”sota-ajan suurkeinottelijaksi” ja pankin omistajatahoille vieraaksi ja vierasmaalaiseksi toimijaksi. Vaikka Skurnik oli asunut koko ikänsä Suomessa, virallisesti hän oli Venäjän kansalainen.

Näistä luonnehdinnoista voi saada viijeen, mistä kenkä HOPin hallintoneuvostossa oikeastaan puristi, sillä kukaan ei varsinaisesti vaikuttanut iloinneen siitä, että pankki palasi ruotsalaisilta Wallenbergeiltä takaisin suomalaiseen omistukseen. Ongelmana nähtiin ilmeisesti nimenomaan Skurnikin omistukset, ei von Frenckellin.

Skurnik oli juutalainen, mitä ei ole missään dokumentissa avoimesti mainittu. Edellä mainituista sanavalinnoista päätellen siltäkin on silti saattanut olla oma vaikutuksensa häntä kohtaan tunnetussa epäluuloisu-

nessa, kun huomioidaan tuon ajan yhteiskunnallinen ilmapiiri (Rautkallio 2021, 72; Skurnik 2013; Suvikumpu 2012).

WALLENBERGIEN ARKISTOISTA AVAUTUNUT UUSI NÄKÖKULMA

2010-luvun puoliväissä dosentti **Hannu Rautkallio** alkoi työstää kokonaisvaltaista historiateosta Wallenbergien suvun Suomi-yhteyksistä. Tässä projektissa, joka oli hautunut jo pidempään, hän sai mahdollisuuden käydä perusteellisesti läpi kaikki Wallenbergien arkistot myös HOPin osalta. Ne antavat tyystin erilaisen kuvan tapahtumien kulusta kuin mitä sadan vuoden ajan tavattiin pitää Suomessa totuutena HOPin alkuvaiheista (Rautkallio 2021, 53–75).

Rautkallion saaman kuvan mukaan Wallenbergeilla oli ollut useampia syitä HOPista irrottautumiseen. Yksi syy oli se, ettei tilanne pankin johdossa ollut heidän mielestään tyydyttävä. Samoin Laurellin epäselvä toimenkuva HOPissa yhdistettynä ruotsalaisilta saatuihin erityisiin valtuuksiin alkoivat aiheuttaa ongelmia. Myös toimitusjohtaja Winckelmanin ilmoitus erostaan 15.9.1916 tuli ruotsalaisille yllättäen (Rautkallio 2021, 66).

Osakepotin myyntiin oli kuitenkin muita, yleisempiä ja ehkä vielä tärkeämpiä tekijöitä. Yksi sellainen oli muuttunut maailmanpoliittinen tilanne ja Ruotsin herkkä asema, joka aiheutti maan sisälläkin ristiriitoja. Tilan-

teessa syyttävä sormi osoitti juuri HOP-ope-raatioiden aikoihin Wallenbergeihin, koska ympärysvaltoihin myönteisesti asennoitunut **K. A. Wallenberg** toimi tuolloin ulkoministerinä. Puolueeton, mutta päättäjäportailla saksalaismielinen ja -painotteinen Ruotsi yritti ensimmäisessä maailmansodassa tasapainotella Saksan ja ympärysvaltujen välissä. Berliinistä katsottuna Wallenbergien puoliksi omistama suomalainen pankki näytti vihollis-maa Venäjän pankilta (Rautkallio 2021, 67).

LAURELLIN INKVISITIO

Ruotsalaisten arkistolähteiden mukaan Emanuel Laurell sai syyskuussa 1916 Tukholmasta ohjeet tehdä tarjous osakkeiden myynnistä HOPin toimivalle johdolle ja hallintoneuvostolle. Tämä vahvistuu yhtäpitävästi sekä viestistä, jonka Laurell lähetti 28.10.1916 SEB:n varatoimitusjohtaja **Joseph Nachmansonille** (Rautkallio 2021, 68–69) että HOPin 25.10.1916 pidetyn kokouksen pöytäkirjasta (Skurnik 2013, 406–413).

Laurell oli toimeksiantonsa mukaisesti kääntynyt ensin hallintoneuvoston puheenjohtaja Elvingin puoleen. Laurellin Ruotsiin raportoiman mukaan osakekauppaa puitiin hallintoneuvoston kokouksessa 25.10. jo tapahtuneena tosiasiana, kun HOPin osakkeille oli pöytäkirjan mukaan yllättäen löytynyt ”ulkopuolinen” ostaja. Pöytäkirjan perusteella kokous oli kuin inkvisitio saamaansa toi-

meksiantoa aivan asianmukaisesti hoitanutta Laurellia kohtaan.

Tukholmasta nähtynä tapahtumien kulku oli kuitenkin jo aikaisemmin lähtenyt toiseen suuntaan kuin mitä Wallenbergit olivat alun perin tavoitelleet. Tästä kertoo Wallenbergien arkistoista löytyvä kiireinen ranskan-kielinen sähke, joka Laurell lähetti Marcus Wallenberg vanhemmalle 27.9.1916 (Rautkallio 2021, 69). Siinä Laurell kertoo ”erään” Moses Skurnikin olevan halukas ostamaan koko Wallenbergien osakepotin hintaan 200 markkaa per osake ja itse puoltavansa tarjouksen hyväksymistä.

Skurnikin 26.9. päivätyn kirjallisen ostarjouksen mukaan hän maksaisi kauppahinnasta 750 000 markkaa käteisellä edellyttäen, että SEB myöntäisi lopulle 2 250 000 markan kauppahinnalle lainan 4 prosentin korolla. Viikkoa myöhemmin Skurnik kuitenkin palasi aikaisempaan tarjoukseensa. Hän ilmoitti Laurellille olevansa valmis maksamaan koko kauppahinnan käteisellä mutta vain hintaan 200 markkaa per osake. Wallenbergien tarjous oli 210 markkaa.

Laurell välitti 9.10. tiedon Skurnikin tarjouksesta myös Nachmansonille todeten, että hän piti Skurnikin tarjousta ”ei laisinkaan huonona”. Hän myös kehotti käyttämään tarjoutunutta tilannetta hyväksi, koska se voisi ennen pitkää muuttua epäedullisemmäksi. Tässä vaiheessa Skurnik ilmoitti Laurellille vielä lisätietona, että hän on koonnut osake-

kauppaan ostokonsortion, johon kuuluvat hänen lisäksi **Wilhelm Bensow** ja Erik von Frenckell.¹

HOPin hallintoneuvostossa saamansa riipityksen jälkeen Laurell välitti Tukholmaan suorastaan ironisen kommenttinsa Elvingin toiminnasta, jota hän piti kaksinaamaisena: ”Vuorineuvos Elving paheksuu nyt suuresti Skurnikin mukanaoloa osakekaupassa, vaikka juuri Elving itse oli aikaisemmin kesällä pyytänyt minulta apua omien HOP-osakkeidensa myymiseksi ostohalujaan ilmaiseksi Skurnikille.” (Rautkallio 2021, 73.)²

Kaiken kaikkiaan Laurellin 28.10. sähkössä Nachmansonille välittämä ”loppuraportti” on hämmentävä, koska siinä annettu selostus tapahtumien kulusta poikkeaa niin selvästi HOPin pöytäkirjaan kirjatusta ”viralisesta” versiosta. HOPin hallintoneuvoston kriisikokouksen pöytäkirjan mukaanhan puheenjohtaja Elving väitti suorasanaisesti Laurellin toimineen nimenomaan pankin johdon tietämättä.

1 Laurellin Nachmansonille kertoman mukaan Bensow oli lupautunut mukaan konsortioon, kun Skurnik oli luvannut järjestää hänelle osakeostoon lainan 4 prosentin korolla. Kun lainasta kuitenkin luovuttiin, Bensow vetäytyi nopeasti suunnitellusta konsortioista.

2 28.10.1916 ”loppuraportissaan” SEB:n varatoimitusjohtajalle Nachmansonille Emmanuel Laurell kirjoittaa tapahtuneista tarkalleen ottaen näin: ”Bergsrådet Elving ondgjordes mycket öfver att herr Skurnik kommit med. Det är dock att märka, att Elving tidigare i somras, då han fruktade ett fall på bankens aktier [...] själf genom mig till Skurnik sålde sina gamla aktier i banken så när som 10 stycken, hvilka han behöll för att hafva rösträtt [...] Jag hade för honom då uppgifvit herr Skurnik som ende köpare och var bergsrådet Elving mycket angelägen att få försäljningen till stånd”. Tämä lisätieto on saatu Rautkalliolta sähköpostissa kirjoittajalle 5.2.2021.

Historioitsija **Erik Tudeer** jopa kirjoittaa 1986 julkaistussa HOPin juhlakirjassaan, että Laurell ei onnistunut järkeen käyvästi puolustamaan menettelyään. HOPin historiasta kertovissa teoksissa Laurellista on siten maalattu suorastaan salaliiton toimeenpanijaa, vaikka hän oli sekä HOPin hallintoneuvoston pöytäkirjan että Wallenbergien arkistossa olevien tietojen mukaan toiminut Tukholmasta saamiensa määräysten mukaan ja tarjonnut Wallenbergien hallussa olevia osakkeita ensimmäiseksi nimenomaan Elvingille.

HOPin hallintoneuvoston kokouksen laivastuksellisia piirteitä osoittaa myös se, että Laurell saattoi vain kolme päivää kokouksen jälkeen ilmoittaa Tukholmaan, että Skurnik oli myynyt ostamansa osakkeet hallintoneuvostoa lähellä oleville henkilöille. Myös talouslehti *Mercator* tiesi kertoa 3.12.1916, että Skurnik on jälleenmyynyt kaikki ja von Frenckell puolet kyseisistä osakkeista. Näin nopea toiminta siis viittaisi siihen, että takaisinostosta oli päästy sopimukseen jo kriisikokoukseen mennessä (Rautkallio 2021, 71).

Wallenbergien arkistojen mukaan puoli vuosisataa myöhemmin tapahtui vielä kiinnostava jälkinäytös. Von Frenckell lähetti nimittäin maaliskuussa 1963 **Marcus Wallenberg nuoremmalle** kirjeen, jossa hän viittasi tähän vuosien takaiseen osakekauppaan. Syy yhteydenotolle oli noihin aikoihin julkaistu HOPin 50-vuotishistoria (Ginström 1962).

Kirjeessään von Frenckell kertoi tarkista-neensa omasta kassa- ja pääkirjastaan mainittujen osakkeiden myöhemmät kaupat: ”Marraskuun lopulla 1916 ostin herra Skurnikilta 3750 osaketta ja tammikuussa 1917 vielä suuremman erän 200:n kurssilla”. Hän siis vahvisti, että Skurnik ei ollut myynyt loka–marraskuussa 1916 Elvingin konsortiolle ”kaikkia” Wallenbergeiltä ostamiaan osakkeita (Rautkallio, 2021, 74).

EPÄLUOTETTAVA TODISTAJA?

Mutta palataan vielä hetkeksi aivan tämän tarinan alkuun, HOPin perustamiseen ja sen taustalla olleisiin tekijöihin. HOPin historian eräänlainen väristeleminen oli nimittäin saanut alkunsa jo aiemmin.

Tiedot HOPin synnystä ja muistakin vaiheista ovat perustuneet näihin päiviin asti pankin pöytäkirjoihin ja HOPin historiateoksiin, jotka ilmestyivät vuosina 1962 ja 1986. Ne esittävät suomalaisen kuvan, jonka rinnalle on nyt mahdollista tuoda myös toisen pääomistajan ruotsalainen näkökulma.

Suomalaisesta näkökulmasta uuden pankin perustamisen ajurina toimi vaikeuksiin joutuneen pankkiiriliikkeen ahdinko. Kun saksalaistaustainen, vastikään Oulusta Helsinkiin muuttanut Emil Winckelmann tiesi Wallenbergien kiinnostuksen ulkomaisille rahoitusmarkkinoille tehtyihin investointeihin, niin hän tiesi, mihin osoitteeseen hänen

Wallenbergien toisen ja kolmannen polven johtohahmot: vasemmalta Marcus Wallenberg vanhempi, Jacob Wallenberg, Marcus Wallenberg nuorempi ja Knut "K. A." Wallenberg.

oli ongelmiensa kanssa mentävä (katso myös Lundberg 1998). Tähän asti suomalaiset ja ruotsalaiset tiedot ovat siis yhtäpitäviä.

HOPin historioiden mukaan Winckelmann tapasi Tukholmassa Marcus Wallenberg vanhemman, jolle hän ehdotti, että uusi pankki perustettaisiin jatkamaan pankkiiriliike E. Winckelmann & Co:n toimintaa ja että suku osallistuisi sen perustamiseen puolella

sen osakepääomasta. Winckelmann kertoo ilmoittaneensa, että hän toisi uuteen pankkiin omana osuutenaan pankkiiriliikkeensä kaikki saatavat ja omaisuuden, jotka kattaisivat toisen puolikkaan sen miljoonan markan osakepääomasta.

Kun pankin perustamishistoriaa voidaan nyt täydentää Wallenbergien arkistotiedoilla, käy ilmi, että tähänastinen suomalainen

Von Frenckellit olivat suomalaisessa talouselämässä tunnettu aatelis- ja teollisuussuku. Sen sijaan Skurnik-nimeä ei juurikaan tunnettu – paitsi jos tuo vierasperäinen nimi oli osunut jonkun helsinkiläisten silmään S. Skurnik -vaatekaupan nimikyltistä.

näkemyks on yksipuolinen ja suorastaan viinoutunut. Se perustuu kenties ainoastaan Winckelmannin valikoiden ja liioitellen esittämiin tietoihin. Piti toki paikkaansa, että Wallenbergit olivat kiinnostuneita HOPin perustamisesta. Mutta ei ilmeisesti pidä paikkansa, että tämä olisi tapahtunut Winckelmannin kertomalla tavalla. Monet muutkaan perustamisprosessiin liittyneet yksityiskohdat eivät pidä ruotsalaisten arkistolähteiden valossa paikkaansa.

Ruotsalaislähteiden mukaan Marcus Wallenberg vanhempi ei osallistunut lainkaan pankin perustamisesta käytyihin neuvotteluihin, vaan ne olivat täysin pankin virkailijoiden ja operatiivisen johdon käsissä.³ Marcus Wallenberg vanhempi, joka oli tuolloin suvun pankin SEB:n toimitusjohtaja, oli toki kiinnostunut Winckelmannista ja hankki hänestä omien verkostojensa kautta aktiivisesti tietoja. Ja kun ne olivat rohkaisevia, niin hän antoi vihreää valoa HOPin pe-

rustamiselle (Rautkallio 2021, 56–57). Pankin toimitusjohtajaksi nimitettiin Winckelmann – HOPin historiategosten mukaan ”itseoitteutusti”.

On kuitenkin merkillepantavaa, ettei ruotsalaisille kantautunut tietoa siitä, että Winckelmann oli HOPin perustamisen aikoihin taloudellisessa ahdingossa ja lähellä konkurssia (Rautkallio 2021, 67). Hänen arvopaperitoimintansa luottotaja oli Suomen Yhdys-Pankki, joka oli jo sulkenut hänen lainahanansa. Winckelmannista ”työtodistuksen” Wallenbergeille antoi **August Ramsay**, joka oli Yhdys-Pankin hallintoneuvoston jäsen. (Tudeer 1986, 7.)

NURKANVALTAAJAT

Mutta keitä olivat sitten ”vihamieliset nurkanvaltaajat”, herrat Moses Skurnik ja Erik von Frenckell?

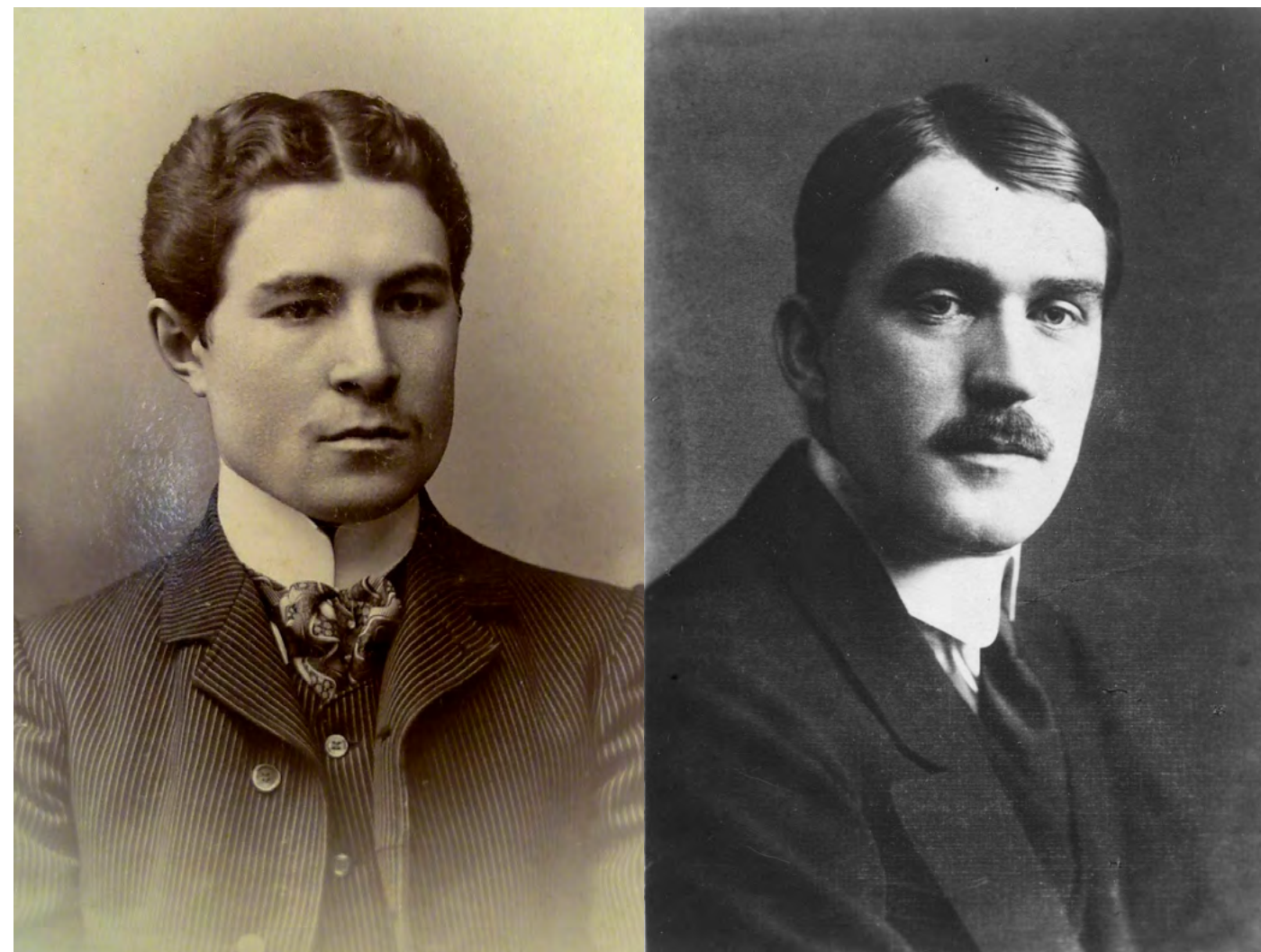
Von Frenckellit olivat suomalaisessa talouselämässä tunnettu aatelis- ja teollisuussuku. Sen sijaan Skurnik-nimeä ei juurikaan tunnettu – paitsi jos tuo vierasperäinen nimi oli osu-

nut jonkun helsinkiläisten silmään Mannerheimintien (silloisen Läntisen Heikinkadun) ja Kalevankadun kulmassa olevan S. Skurnik -vaatekaupan nimikyltistä. Se oli Moses Skurnikin isän **Schmuelin** omistama.

HOPin omistajille Moses Skurnikin nimi oli kuitenkin tullut tutuksi, sillä hän oli HOPin huomattava omistaja ja hän oli ollut yleensä läsnä pankin yhtiökokouksissa. Esimerkiksi 12.2.1916 pidetyssä sääntömääräisessä

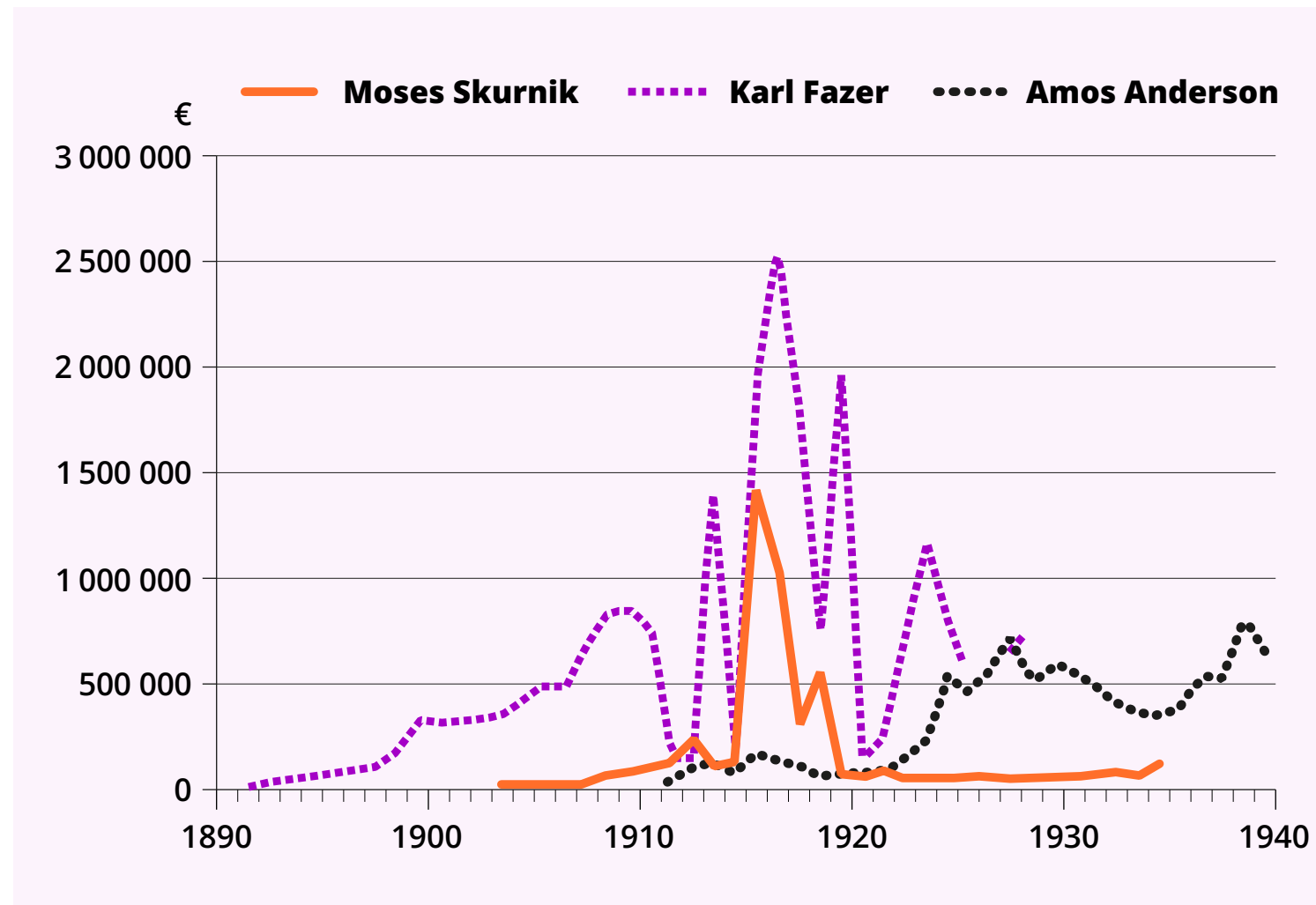
yhtiökokouksessa hänen osakkeidensa ja äänensä määräksi on merkitty 1 400, joka edusti noin 12,7 prosenttia kokouksessa edustetuista 11 048 osakkeista ja äänistä (Nordean arkisto).

Moses Skurnik oli yrittäjä, joka oli nouseut suurliikemieheksi juutalaisyhteisön narinkkakauppiaiden ja muiden pienyrittäjien joukosta (Skurnik 2013). Hän aloitti uransa isänsä vaatekaupassa mutta onnistui liiketoimiaan kasvattamalla nousemaan raha-

Nurkanvaltaajat Moses Skurnik ja Erik von Frenckell tulivat erilaisista lähtökohdista mutta saavuttivat vaikutusvaltaisen aseman.

³ Tästä tapaamisesta muistona Wallenbergien arkistossa on Emil Winckelmannin käyntikortti, johon on lisätty teksti ”Belgisk v. Consul, Bankir”, ei muuta (Rautkallio 2021, 56).

LÄHDE: SKURNIK 2013

Amos Andersonin, Karl Fazerin ja Moses Skurnikin veronalaiset tulot nykyeuroissa.

maailman huipulle aikana, jolloin juutalaisten toimintamahdollisuudet suomalaisessa yhteiskunnassa ja talouselämässä olivat lain mukaan hyvin rajoitettuja. Juutalaiset saivat kansalaisoikeudetkin Suomessa vasta 1918 vuonna (Skurnik 2021).

Skurnik perusti ensimmäisen oman yrityksensä vuonna 1904. Eikä hänen yritystoimintansa ollut mitään nappikauppaa, sillä hänen elinaikaiset verotettavat vuositulonsa olivat

suurimmillaan jo vuonna 1915 – nykyrahassa 1,4 miljoonaa euroa. Tuolloin se oli huomattavan korkea tulotaso, sillä esimerkiksi **Amos Andersonin** vuositulot olivat samana vuonna ”vain” 165 000 ja **Karl Fazerin** 1,9 miljoonaa euroa.

Skurnik laajensi liiketoimiaan määrätietoisesti. Hän osti 1913 tamperelaisen suurkauppias K. A. Ruuskasen perikunnan perustaman Ab Textilin, johon hän konsolidoi vähitellen

muut tekstiilialalla toimineet yrityksensä. Varsinaiseen tiikerinloikkaansa hän lähti syksyllä 1916, jolloin hän perusti samoihin aikoihin HOPin osakekaupan kanssa Ab Börsförmedling – Osakevälitys Oy -nimisen yrityksen.

Osakevälitys Oy:n avulla Skurnik toteutti seuraavina vuosina suorastaan rynnäkön Suomessa vasta ensiaskeleitaan ottaneelle finanssialalle. Mittavien operaatioidensa kautta Skurnikista tuli nopeasti Suomen johtava osakesijoittaja, joka alkoi saada huomiota valtakunnallisessa julkisuudessaakin (Kuisma ja Keskisarja 2012; Skurnik 2013; Skurnik ja Pasternack 2018).

Skurnikin jättoperaatiot perustuivat tulo-rahoituksen ohella reippaaseen velkavipuun. Tätä tarkoitusta varten hän oli rakentanut jo 1900-luvun alusta lähtien pitkäjänteisesti suhteitaan rahoitusmaailmaan – ja toiminut osittain myös itse pankkien käyttämänä välimiehenä juutalaisten pienyrittäjien suuntaan (Skurnik 2013).

Kuten niin monen muunkin noina myllerryksen vuosina, myös Skurnikin ura suurliikemiehenä jäi tähdenlennoksi. Hänen sijoittajauransa katkaisi sekä poikkeuksellisen vaikea aika että hänen omat strategiset virheensä.

Nimekkään suvun vesa Erik von Frenckell jätti puolestaan monella alalla näkyvän jäljen historian lehdille. Vähemmälle huomiolle on jäänyt hänen uransa alkupuolen lyhyt

talousmiesvaihe, johon HOP:n osakekauppaakin osui. Hän oli Saksassa koulutettu diplomi-insinööri, joka valittiin 28-vuotiaana toimitusjohtajaksi Suomen ensimmäiseen kehitysyhtiöön, Emissioniosakeyhtiöön, joka perustettiin 1915. Siellä hänellä oli merkittävä rooli suomalaisen rahoitusalan kehittämisessä. Ja jo sitä ennen hänet oli valittu Suomen AEG:n toimitusjohtajaksi (Eräkaski 2011).

HOP-OPERAATION DRAIVERIT

Ei ole säilynyt mitään ensikäden tietoa tai muutakaan tietoa siitä, mitkä syvällisemmät strategiset tekijät ajoivat Moses Skurnikin ja Erik von Frenckellin ostamaan Wallenbergeilä heidän osakkeensa HOPissa. On vain erillaisia valistuneita arvailuita.

Skurnikin osalta HOP-kaupat tulevat paremmin ymmärrettäväksi, kun tarkastellaan laajemmin hänen toimintaansa Suomen rahoitus- ja finanssimarkkinoilla sekä yrityselämässä (katso Skurnik 2013; Skurnik ja Pasternack 2018). HOPin nurkanvaltaus näyttäytyy tässä valossa alkuna toiminnalle, jossa tarkoituksena olisi ollut muodostaa kokonaisvaltainen liiketoimintaportfolio. HOPin merkittävänä omistajana Skurnik olisi voinut myös rahoituksen osalta kehittää omaehtoisesti voimakkaasti laajenevaa liiketoimintaansa eri aloilla (Skurnik 2013). Tukea tällaiselle tulkinnalle antaa se, että

Mutta sitten tapahtui jotakin, johon johtaneet syyt eivät ole tiedossa.

kun hänen HOP-omistuksensa kasvattaminen kariutui, niin hän oli valmis luopumaan osakkeista vain niiden ostohinnalla voittoa tekemättä.

Erik von Frenckellin toimintaan saattoi puolestaan liittyä hänen toimitusjohtajuutensa Emissioyhtiössä. Sen liikeideaan olisi voinut istua erinomaisesti vahva valta-asema HOPissa. Esimerkiksi Emissioyhtiön ensimmäisen vuoden toimintakertomuksessa kuvaillaan, että yhtiö voisi vaikuttaa maassa toimivan teollisuuden kehittämiseksi ja tukemiseksi, jos se olisi samalla läheisissä kosketuksissa maan teollisuuspiirien kanssa (Eräkaski 2011, 15). Tähän suuntaan alettiin sitten mennäkin.

Von Frenckellin omistukseen jäänyt Wallenbergien osakepotti yhdistettiin osakepottiin, jonka hän lunasti Skurnikilta.⁴ Tämän myötä hänen ja hänen lähipiirinsä sekä Emissioyhtiön HOP-osakkeet edustivat lokaan 1917 osakeomistajien tapaamisessa yksin yli 40 prosenttia kokouksen osake- ja äänimäärästä. Von Frenckell toimi myös täs-

sä kokouksessa puheenjohtajana. Näin olen von Frenckell ja Emissioyhtiö – jonka taustalla olivat yhtiön korkeat hallitusherrat Kansallis-Osake-Pankin (KOP) **J. K. Paasikivi** ja Privatbankenin **Axel Ehrnrooth** – saavuttivat siis merkittävän valta-aseman HOPissa. Mutta sitten tapahtui jotakin, johon johtaneet syyt eivät ole tiedossa, ja suunta muuttui.

Toukokuun 1918 yhtiökokouksessa von Frenckell ja hänen vaimonsa nimittäin edustivat enää 16,6 prosenttia kokouksen osake- ja äänimäärästä. Emissioyhtiön osakkeita siellä ei ollut enää edustettuna lainkaan. Ja kevään 1918 jälkeen von Frenckellin tai Emissioyhtiön nimeä ei ole enää lainkaan mukana yhtiökokouksiin osallistuneiden nimien listassa. Ilmeisesti myös von Frenckell ja Emissioyhtiö luopuivat Skurnikin tapaan näihin aikoihin valta-aseman tavoittelusta HOPissa.

Ja mitä tulee viimein tämän tarinan pääkohteeseen, HOPiin, niin sen asettuminen heti alkuun kärkeen oman alansa nurkanvaltauskohteena oli pidemmänkin päälle tulevaisuutta enteilevä. HOPin nurkilla kävi nimittäin vuosien saatossa poikkeuksellisen monia kolkuttelijoita.

HOPia tavoitteli vuonna 1918 venäläinen pankkiiri **Dmitri Rubinstein**. Vuosina 1947–48 sen omistuksesta mitteli Suomen Yhdyspankki (SYP) **Wilhelm Wahlforssin** johdolla, kun vastaan asettuivat HOPia edustaneet Amos Andersson ja **Antti Wihuri**. Vuonna 1985 pankki joutui Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankin (SKOP) ja KOPin sekä Suomen Yhdyspankin (SYP) välisen näyttävän valtakamppailun keskiöön.

HOP joutui viimein omien epäonnistuneiden valuuttaoperaatioidensa seurauksena niin heikkoon jamaan, että se päättyi 1980-luvun suurten muutosvuosien kädenväänöissä viimein vuonna 1986 SYPin syliin, ja sitten KOP-SYP-fusion eri vaiheiden kautta myöhemmin osaksi nykyistä Nordeaa.

—
Samuli Skurnik on kauppatieteiden tohtori, valtiotieteiden lisensiaatti ja Aalto-yliopiston kaupparkeakoulun strategisen johtamisen dosentti.

KIRJALLISUUS

- Eräkaski, M. 2011. Pankkiireja, poliitikkoja ja spekulantteja. Emissioniyhtiön toiminta 1915–1925. Helsinki: Helsingin yliopisto, pro gradu -tutkielma.
- Ginström, E. 1962. HOP. Puolen vuosisadan taipaleella. Helsinki: Helsingin Osakepankki.
- Holmstrom, B. ja Kaplan S. 2001. Corporate governance and merger activity in the United States. Making sense of the 1980s and 1990s. *Journal of Economic Perspectives* 15 (2), 121–144. DOI: 10.1257/jep.15.2.121
- Kuisma, M. 1993. Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920. Helsinki: SKS.
- Kuisma, M. 2010. Sodasta syntynyt. Itsenäisen Suomen

- synty Sarajevon laukauksista Tarton rauhaan 1914–1920. Helsinki: WSOY.
- Kuisma, M. ja Keskiarja, T. 2012. Erehtymättömät. Tarina suuresta pankkisodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa. Helsinki: WSOY.
- Lundström, R. 1998. Bank, industry, utlandsaffärer. Stockholms Enskilda Bank 1910–1924. Tukholma: Institut för Ekonomisk Historisk Forskning (EHF) vid Handelshögskolan i Stockholm.
- Pönkä, V. 2008. Määräysvallasta osakeyhtiössä. *Defensor Legis* 5, 737–758.
- Rautkallio, H. 2021. Pohjoinen liitto. Wallenbergit ja Suomi. Helsinki: Otava.
- Skurnik, S. 2013. Narinkkatorilta Kiestingin mottiin. Juutalaissuvun selviytymistarina. Helsinki: Paasilinna.
- Skurnik, S. 2021. Yhteiskunnallisten olojen vapautuminen 1900-luvun alussa hyödytti myös Suomen juutalaisia. Tieteessä tapahtuu 2/2021. <https://journal.fi/tt/article/view/107630>. Viitattu 4.4.2023.
- Skurnik, S. ja Pasternack, D. 2018. Viime vuosisadan alun suurimman suomalaisen osakesijoittajan sijoitusstrategia ja sen tulokset. *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 3, 356–386. https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2018/10/KAK_3_2018_WEB.pdf. Viitattu 4.4.2023.
- Suvikumpu, L. 2012. Helsingin herrat. 100 vuotta Pörssiklubilla. Helsinki: Helsingin Pörssiklubi.
- Tudeer, E. 1986. Helsingfors Aktiebank 1913–1986. Helsinki: Helsingfors Aktiebank.

⁴ 20.1.1917 ylimääräisessä yhtiökokouksessa von Frenckell edusti 4 220 osakkeella/äänellä 42,3 prosenttia kokouksen 9 977 osakkeista/äänistä (HOP:n hallintoneuvoston pöytäkirja 20.1.1917 Nordean arkistossa).